

ŞİRKET BİRLEŞMELERİ VE ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Aydın Karapınar*

ÖZET

Bu makalede, IAS 22 'Şirket Birleşmeleri' standardına göre şirket birleşmelerini inceledik. Yasal şekilleri ne olursa olsun bir şirket birleşmesi iki farklı şekilde meydana gelebilir. Bunlardan en yaygın olanı şekli "Satın Alma" olarak ifade edilmektedir. Diğer birleşme türü ise "Menfaatlerin Birleşmesi" olarak adlandırılmaktadır. Şirket birleşmesinin çeşidini belirlemek özel birtakım koşullara bağlanmıştır. Bu makalenin amacı, şirket birleşmelerini ve bu birleşmelerin muhasebe ilke ve politikalarını tanımlamaktır.

ABSTARCT

In this article, we examined business combinations according to IAS 22 'Business Combinations'. Regardless of its legal form, a business combination occurs under two different typies. Most common type of combination is reffered to as an aquisiton. The other business combination is referred to as a uniting interest or as a merg-er. Determining of business combination type is depending on the facts of the specific case. The objective of this article is to describe business combinations and accounting principles and policies of these.

* Gazi Üniversitesi, İşletme Bölümü, Öğretim Görevlisi

1. GİRİŞ

Dünyada, özellikle son on yılda büyük ölçüde şirket birleşmeleri görülmektedir. Ülkemizde de, son yıllarda yaşanan ekonomik krizler, şirket birleşmelerini yoğun bir şekilde gündeme getirmektedir. Şirket birleşmelerine gösterilen pek çok gerekçeden bir kısmı aşağıda sıralanmıştır;

- Yönetim, üretim ve dağıtımda "faaliyetlerin ölçek ekonomisinden" yararlanma isteği,
- Daha yüksek getiri, daha düşük borçlanma maliyeti ya da daha büyük borçlanma kapasitesi kapsayan "finansal ekomomiler"isteği,
- Etkin yönetimle varlıkların karlılığını artırma isteği,
- Azalan rekabet sonucu, piyasa gücünün artırılması isteği,
- Vergisel avantajlar sağlama isteği,
- İkame maliyetleri altında varlık satın alma isteği,
- Faaliyet konularının farklılaştırılması ve riskin azaltılması isteği,
- Şirketi kontrol etme isteği.

Şirket birleşmelerinin bir çoğu toplumsal anlamda verimliliğin ve karlılığın artırılması bakımından istenen bir durumdur Ancak, rekabeti azaltıcı birleşmeler, toplum çıkarlarını olumsuz etkilemektedirler. Bu bakımdan, şirket birleşmelerinin, yasal alt yapılarının oluşturulması önemli bir konu haline gelmektedir. Bazı ülkeler, birleşmelere yasal sınırlamalar getirebilmektedirler. Ülkemizde de, şirket birleşmeleri "Rekabet Kurul"unun iznine bağlanmıştır

Toplum çıkarlarını korumak bakımından önemli bir konu olan şirket birleşmelerinin yasal alt yapısı içinde, muhasebe alt yapısının da oluşturulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda, bir çok ülke muhasebe

standartlarını oluşturmuştur. IASC' de 1993 yılında konuya ilişkin IAS 22 "Şirket Birleşmeleri" standardını yayımlamış ve yürürlüğe koymuştur. Standart, şirket birleşme türlerini ve bu birleşmelerin muhasebeleştirilmesinde uygulanabilecek yöntemleri düzenlemektedir .

Ülkemiz açısından olaya bakıldığında, şirket birleşmelerine ilişkin bir takım yasal düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir. Ancak bu düzenlemelerin hiçbiri muhasebe uygulamalarına ilişkin hükümler taşımamaktadırlar. Bu bakımdan, ülkemizde konuya ilişkin bir boşluğun bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Muhasebe alanında, konuya ilişkin düzenlemeler yapılırken, uygulama alanı giderek yaygınlaşmakta olan Uluslararası Muhasebe Standartlarının esas alınması uygun olacaktır. Bu bakımdan, çalışmamızda, konuya ilişkin Uluslararası Muhasebe Standardı inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmada, standartların madde madde incelemesi yerine, standart hükümleri çerçevesinde, şirket birleşmelerinde uygulanacak muhasebe uygulamaları açıklanmıştır

2. BİRLEŞME TÜRLERİ

Şirket birleşmeleri çok değişik şekillerde meydana gelebilmektedir. Örneğin;

- İki işletme birleşerek yeni bir işletme meydana getirir. Bu birleşme biçiminde her iki işletme de tüzel kişiliğini kaybeder, yeni bir tüzel kişilik doğar.

- Bir işletme diğer işletmenin hisse senetlerini satın alır Bu birleşme biçiminde her iki işletmenin de tüzel kişilikleri devam eder.

- Bir işletme, diğer işletmenin tümünü satın alır Satın alınan işletmenin tüzel kişiliği sona erer.

- İşletmeler hisse senedi değişimine girerler. İşletmeler biri birine ortak olur.

Yasal şekilleri ne olursa olsun, birleşme -

1 Brigham, F. Eugene, **Finansal Yönetimin Temelleri** (Çevirenler: Akmut, Özdemir ve Halil Sarıaslan), Cilt 2, Ankara, 1996, s.133-136.

ler muhasebe açısından ikiye ayrılmaktadır. Bunlar:

- Menfaatlerin Birleşmesi (Uniting of Interest, Pooling Interest) ve
- Satın Alma (Acquisition, Purchase)'dır.

Söz konusu birleşme türlerinin muhasebeleştirilmesi, çeşitli farklılıklar içermektedir. Bu bakımdan, her bir birleşme türünün muhasebeleştirilmesinde izlenmesi gereken süreç, "Menfaatlerin Birleşmesi Yöntemi" ve "Satın Alma Yöntemi" adlı iki yöntem altında toplanmaktadır.

Bu yöntemlerden Menfaatlerin Birleşmesi yönteminin uygulanması, bazı ülkelerin standartlarında yasaklanmış, bazılarında ise ağır koşulların sağlanmasına bağlamıştır IAS 22 ise her iki yönetime yer vermekle birlikte, Menfaatlerin Birleşmesi yönteminin uygulanması bir takım kriterlere bağlamıştır

Görüldüğü gibi, menfaatlerin birleşmesi yöntemi, şirket birleşmeleri muhasebeleştirilmesinde, tali bir uygulama haline gelmiştir. Bu yöntemin uygulaması, satın alma yönteminin, şirket birleşmelerinin gerçek yapısını yansıtmayacağı durumlarla sınırlandırılmıştır²

Şirket birleşmelerinin muhasebeleştirilmesinde bir diğer önemli konu da konsolide mali tabloların düzenlenmesidir konusudur. Çünkü, birleşmeler, ana işletme ve yavru işletme oluşumuna yol açabilmektedirler. Bu durum ise ana işletmenin bağlı ortaklığını kendi mali tablolarında raporlamasını ve konsolide mali tablo düzlemesini gerekli kılabilir. Bu bakımdan, IAS 22 nolu standardın, IAS 27 Konsolide Mali Tablolar ve Bağlı Ortaklıklar Standardı ile değerlendirilmesi gerekmektedir.

IAS 22 ve IAS 27 hükümleri çerçevesin-

de, şirket birleşmesi yöntemleri aşağıda açıklanmıştır

3. MENFAATLERİN BİRLEŞMESİ YÖNTEMİ

3.1. Genel Tanıtım

Amerika Birleşik Devletlerinde geniş uygulama alanı bulan bu yöntem, 1930'ların başından itibaren uygulanmaya başlanmıştır Amerika'da, muhasebe standartlarında ise ilk defa 1950 yılında yer almıştır Yöntem 1960'lı yıllarda oldukça popüler bir hale gelmiştir³. Ancak, günümüzde bu yöntem giderek terk edilmeye başlanmıştır Standartlar ya bu yönetime yer vermemeye veya kısıtlama yoluna gitmişlerdir Özellikle, yöntemin geniş uygulama alanı bulduğu Amerika, FASB 114 Şirket Birleşmeleri standardında değişiklik yaparak bu yöntemin uygulanmasını yasaklamıştır⁴ Aynı şekilde, yöntemin, Fransa ve İspanya'da da uygulanması yasaklanmıştır İngiltere'de ise yöntemin uygulanması kısıtlanmış durumdadır⁵

Uluslararası Muhasebe Standartlarında ise yönetime yer verilmekte, ama uygulaması bazı koşulların sağlanmasına bağlanmaktadır

Standart, menfaatlerin birleşmesi türü birleşmeyi aşağıdaki gibi tanımlamaktadır (IAS 22, md.8).

"Menfaatlerin birleşmesi, birleşen işletmelerin ortaklarının, varlıkları ve faaliyetleri üzerindeki kontrol haklarını, hiç bir işletmenin **alıcı olarak tanımlanamadığı** birleşilen işletmeye bağlı risk ve menfaatleri üzerinde bir **kesilme olmadan ortak paylaşımı** elde etmek için birleştirdikleri birleşme türüdür".

Tanımdan da anlaşılacağı gibi, bu birleşmenin temel özelliği, birleşen tarafların, birleşilen işletme üzerindeki risk ve menfaatleri kesil-

2 Holmes, Geoffray ve Alan Sugden, **Interpreting Company Reports and Accounts**, Prentice Hall, England, 1999, s.183.

3 Epstein, J. Barry ve Abbas Ali Mirza, **Interpretation and Application of International Accounting Standards 1999**, Wiley, New York, 1999, s.351.

4 www.fei.org

5 Epstein, J. Barry ve Abbas Ali Mirza, **a.g.m.**, s.351.

me olmadan ortak paylaşımlarıdır Bu birleşme-
de, alıcı taraf belirlenmemektedir. Bir başka
ifade ile, birleşme sonucunda, taraflardan her-
hangi biri, tüm varlık ve faaliyetleri kontrol altı-
na alamamaktadır.

Standart, birleşilen işletmeye ait risk ve
menfaatlerin ortak paylaşımını aşağıdaki koşul-
ların varlığına bağlamıştır (IAS 22, md.15).

1. Birleşen işletmelerin hisse senetlerinin
tümü değilse bile büyük çoğunluğunun değışti-
rilmesi veya birleştirilmesi.

2. Bir işletmenin gerçeğe uygun değeri-
nin, diğer işletmenin değerinden büyük ölçüde
farklılık göstermemesi.

3. Her bir işletmenin ortaklıklarının, esas
itibariyle, göreceli olarak diğerlerine göre birle-
şilen işletmede aynı oy haklarını ve menfaatin
birleşmeden sonra, birleşmeden önceki gibi,
korumaları.

Bu yöntemin uygulanabilmesinde ön pla-
na çıkan kavram "**ortak paylaşım**" kavramıdır
Eğer, birleşme sonucunda, tarafların varlıklar
üzerinde "ortak paylaşımından" söz edilebili-
yorsa, bir başka ifade ile alıcı belirlenemiyorsa
menfaatlerin birleşmesi yöntemi **kullanılabilir**.
Bunun aksi durum ise geçerli değildir⁶. Yani, or-
tak paylaşım söz konusu değilse, satın alma
yönteminin kullanılması zorunlu hale gelir

Şunu da belirtmek gerekir ki, Standart
Yorumlama Komitesi (SIC), menfaatlerin bir-
leşmesi yönteminin, uygulamada nadiren mey-
dana geldiğini, birleşmelerin büyük çoğunluğun-
un, satın alma yöntemine uygun olarak gerçek-
leştiğini belirtmektedir.

3.2. Muhasebe Süreci

Bu yöntemde; birleşen işletmelerin, bir-
leşilen dönem ve yayınlanacak önceki dönem
mali tablo kalemleri (varlıkları, kaynakları, gelir
ve giderleri), yayınlanan ilk dönem başından iti-
baren birleştirilmiş gibi, birleşilen işletmenin
mali tablolarına dahil edilirler.

Birleşme, işletmelerin mali tabloları üye-
lerinde büyük değışiklikler meydana getirmez.
Varlıklar ve kaynaklar defter değerleri üzerin-
den gösterilmeye devam edilir. Hisse senetleri
defter değerleri üzerinden değıştirildikleri için,
negatif veya **pozitif** bir **şerefiye** söz konusu ol-
maz.

Basılan hisse senedi ile satın alınan hisse
senedi arasında, birleşen işletmelerin yedekle-
rinden kaynaklanan, bir fark meydana gelebilir.
Bu tür farklar, konsolide bilançoda, sermaye ka-
lemi ile dengelenir (IAS 22, md.79).

Birleşme sırasında meydana gelen gider-
ler ise, doğrudan sonuç hesaplarına alınır (IAS
22, md.82). Bu giderlerin, aktifleştirilmesi
mümkün değildir.

3.3. Raporlanacak Bilgiler

Birleşme türü ne olursa olsun, birleşme -
nin gerçekleştiği döneme ait mali tablolarla
aşağıda açıklamalar yapılır (IAS 22, md.86);

1. Birleşen işletmelerin adları ve türleri,
2. Birleşmenin muhasebeleştirilmesinde
kullanılan yöntem,
3. Muhasebe açısından birleşmenin yü-
rürlüğü girme tarihi ve
4. İşletmenin elden çıkarmaya karar ver-
diği işletmenin birleşmeden doğan faaliyetleri.

Menfaatlerin birleşmesi yöntemine göre,
birleşmenin gerçekleşmesi durumunda döneme
ait mali tablolarla aşağıdaki ek açıklamaların da
yapılması gerekir (IAS 22, md.94);

1. Çıkarılan hisselerin tanım ve sayısı ile
çıkartların birleştirilmesini etkileyen değışimi
yapılan oy hakkına sahip hisselerin her bir hisse-
dara düşen oranı,
2. Her bir işletme tarafından birleşime
katılan varlıkların ve kaynakların tutarları ve
3. Bütün işletmelerin, birleşmiş işletme -
nin mali tablolarında gösterilen net kar ya da za-

6 Epstein, J. Barry ve Abbas Ali Mirza, **a.g.m.**, s.354.

rara dahil edilen birleşme öncesi satış gelirleri, diğer faaliyet gelirleri, olağandışı gelir/gider kalemleri ve net kar ya da zararı.

4. SATIN ALMA YÖNTEMİ

4.1. Genel Tanıtım

Birleşme sonucunda, bir işletme, diğer işletme veya işletmeleri kontrolü altına alabiliyorsa bu tür birleşmeler satın alma türü birleşmeler olarak nitelendirilir. Bu tür birleşmenin özelliği, kontrolü ele geçiren bir işletmenin, bir başka ifade ile **alıcı işletmenin** belirlenebilmesidir.

Temelde, birleşen işletmelerin birinin, diğerlerinin oy haklarının % 50'inden fazlasına sahip olması, aksi belirtilmediği sürece kontrolün varlığını gösterir. Ancak, bazı durumlarda, oy hakkının % 50'den az olması halinde bile kontrol söz konusu olabilir ve "alıcı" taraf olarak tanımlanabilir (IAS 22, md.10);

Oy hakkı % 50'nin altında olmasına rağmen statü veya diğer yatırımcılarla yapılan anlaşmalar sonucunda; % 50'nin üzerinde söz, yönlendirme ve yönetimi değiştirme gücüne sahip olunması halinde işletme "alıcı" taraf niteliği kazanır

Standart, satın alma türü birleşme kapsamından bir de **tersine satın alma** adını verdiği bir birleşmeyi de tanımlamaktadır (IAS 22, md.12). Satın almada, satın almak isteyen işletme, satın almak istediği işletmenin hisse senetleri için ya nakit veya nakde eşdeğer varlıklarla ya da yeni çıkardığı hisse senetleri ile ödeme yapmaktadır. Hisse senedi çıkararak yapılan ödemelerde, çıkartılan bu hisse senetleri nedeniyle, nadiren de olsa, birleşilen işletmenin kontrolü satın alınmak istenen işletmeye geçebilir. Bu durumu tersine satın alma olarak adlandırılır. Muhasebeleştirme uygulaması bakımından, bu tür birleşmelerde, hisse senetleri satın alınan taraf alıcı işletme olarak kabul edilir

4.2. Muhasebe Süreci

Satın alma türü birleşmelerde, satın alan işletme, satın alınan işletmeyi, temelde, herhan-

gi bir varlık alımı gibi kaydeder. Satın alma tarihinden itibaren, alıcı işletme, alınan işletmenin, gelir ve giderleri ile varlık ve kaynaklarını kendi mali tablolarında, Standartta belirlenen koşullara uygun olarak raporlar.

Raporda öncelikle;

- Satın alma tarihi

- Satın Alma Maliyetinin Tespiti

- Tanımlanabilir Varlık ve Kaynakların Kayıtlanması

- Şerefiye ve Negatif Şerefiye

- Azınlık Payları

yer almalıdır

4.2.1. Satın Alma Tarihi

Yukarıda da belirtildiği gibi satın alınan işletmenin, bu yöntemle göre muhasebeleştirilmesinde esas alınan tarih satın alma tarihidir. Satın alma tarihi, satın alan işletmenin, satın alınan işletmenin net varlıkları ve faaliyetlerini kontrol altına aldığı tarih olarak tanımlanabilir (IAS 22, md.8).

Satın almanın kademeli olarak gerçekleşmesi durumunda, kontrolün ele geçirildiği tarih, satın alma tarihi olarak kabul edilmektedir

4.2.2. Satın Alma Maliyetinin Tespiti

Alımlar maliyet bedeli ile muhasebeleştirilirler. Maliyet bedeline, alım için yapılan; hisse senetlerinin kayda alınması giderleri, hisse senedi basım giderleri ve danışmanlık giderleri gibi giderler eklenir.

Maliyet, alınan işletmenin ortaklarına verilen nakit, nakde eşdeğer varlıklar ve diğer varlıkların gerçeğe uygun değerlerinden oluşur. Ayrıca, maliyete, **şarta bağlı tutarlarda** dahil edilir (IAS 22, md.65). Şarta bağlı tutarlar gelecekte meydana gelebilecek olaylara bağlı olarak alım maliyetinde meydana gelebilecek değişiklik ifade eder. Bazı alımlarda, yapılan sözleşmeye göre, alım tarihi itibarıyla alım fiyatı sabit bir tutar olarak belirlenmeyebilir. Sözleşmeyle

alım fiyatının gelecekte, alınan işletme performansına bağlı olarak veya verilen varlıkların değerinde meydana gelebilecek değişikliklere göre ayarlanması kararlaştırılabilir. Bu durumda, alım tarihi itibarıyla, bu tutarlar **muhtemelse ve güvenli bir şekilde ölçülebiliyorsa** alım maliyetine ilave edilir. Eğer gelecekte bu olaylar meydana gelmezse, maliyete dahil edilen bu tutarlar, pozitif veya negatif şerefiye ile düzeltilirler (IAS 22, md.67).

4.2.3. Tanımlanabilir Varlık ve Kaynakların Kayıtlanması

Eğer birleşme, satın alınan işletmenin, tüzel kişiliğinin ortadan kalması ile sonuçlanacaksa, alıcı işletme varlık ve kaynakları kendi muhasebe kayıtlarında ayrı olarak gösterir. Bu varlık ve kaynakların alıcı işletmede kayıtlanabilmesi için;

1. Gelecekte alıcıya herhangi bir ekonomik kazanç sağlama veya alıcıdan herhangi bir ekonomik kazanç çıkışı olması ihtimalinin bulunması ve

2. Maliyetleri veya gerçeğe uygun değerleri için güvenilir bir ölçünün bulunması gerekir (IAS 22, md.26).

Yani bunlar **tanımlanabilir** olmalıdır.

Kademeli alımlarda, tanımlanabilir varlık ve kaynakların gerçeğe uygun değerlerin tespit edilmesinde, her bir alım işlemi alış tarihi itibarıyla ayrı ayrı değerlendirilir (IAS 22, md.36). Bir başka ifade ile, varlıkların, her bir alış tarihi itibarıyla değerleri tespit edilir.

4.2.4. Şerefiye ve Negatif Şerefiye

Satın alma maliyeti tespit edildikten sonra, bu maliyet tanımlanabilir varlık ve kaynaklara dağıtılır. Dağıtılamayan bu tutar kalırsa, bu tutar pozitif veya negatif şerefiye olarak kayda alınır. Menfaatlerin birleşmesi yöntemi ile satın alma yöntemi arasındaki temel farklılık da şerefiyenin kayıtlara alınmasıdır⁷.

Maliyet değeri, alınan işletmenin tanımlanabilir varlık ve kaynaklarından yüksek ise iki tutar arasındaki fark pozitif şerefiye olarak adlandırılır. Pozitif şerefiye varlıklar olarak kaydedilir ve amortismanına tabi tutulur. Amortisman süresi, işletmeye gelecekte sağlayacağı ekonomik fayda süresi dikkate alınarak saptanır. Ancak bu süre, aksi ispatlanmadığı sürece yirmi yılı geçemez.

Amortisman ayrılmasında temelde normal amortisman yöntemi kullanılır. Ancak, makul gerçeklere dayanmak koşuluyla başka yöntemlerde uygulanabilir.

Maliyet değeri, alınan işletmenin tanımlanabilir varlık ve kaynaklarından düşük ise iki tutar arasındaki fark negatif şerefiye olarak adlandırılır. Negatif şerefiye, bilançoda varlıklar arasında eksi olarak raporlanır.

Negatif şerefiyenin itfa edilmesinde, şerefiyenin gelecekte ortaya çıkabilecek tanımlanabilir gider ve zararlarla "ilgili" olup olmadığına göre farklı uygulamalar söz konusu olabilir.

Eğer negatif şerefiye, gelecekte ortaya çıkabilecek tanımlanabilir gider ve zararlarla ilgili ise bunlar ortaya çıktığı dönemde, ilgili hesaplarda gider yazılırken aynı miktardaki negatif şerefiye gelirlere aktarılır. Tanımlanmış gider ve zararlar gelecek dönemlerde ortaya çıkmazsa, negatif şerefiyeye iki farklı işlem uygulanabilir.

a. Negatif şerefiyenin, satın alınan tanımlanabilir parasal olmayan varlıkların gerçeğe uygun değeri aşmayan tutarı, satın alınan tanımlanabilir amortismanına tabi varlıkların kalan **ağırlıklı ortalama yararlı ömürleri** dikkate alınarak düzenli olarak gelirlere aktarılırlar.

b. Negatif şerefiyenin, satın alınan tanımlanabilir parasal olmayan varlıkların gerçeğe uygun değerini aşan tutarı, **anında gelirlere aktarılır**.

Negatif şerefiye, gelecekte ortaya çıkabilecek **tanımlanabilir gider ve zararlarla ilgili**.

⁷ Akdoğan, Nalan ve Nejat Tenker, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000, s.405.

li değilse, yine yukarıdaki iki farklı işlem uygulanabilir. Eğer bu tutarlar, parasal varlıklarla ilgili ise, doğrudan gelir olarak kaydedilirler.

Şunu da belirtmek gerekir ki, şerefiye, sadece alınan işletmenin tüzel kişiliğini kaybet-tiği birleşmelerde değil, tüzel kişiliğin devam ettiği birleşmelerde de söz konusu olmaktadır. Bu tür birleşmelerde, ana işletmenin istisnai durumlar hariç olmak üzere konsolide mali tabloların düzenlenmesi zorunlu olmaktadır. Konsolide mali tablo düzenlenmesi aşamasında, şerefiyenin hesaplanması ve konsolide mali tablolar-da raporlanması gerekmektedir. Bu durumda da, yukarıda açıkladığımız süreçte olduğu gibi, şerefiye, maliyetin tanımlanabilir varlık ve kaynaklara dağıtımından sonra kalan tutarı olarak hesaplanır.

4.2. 5. Azınlık Payı

Bir işletmenin, diğer işletme üzerinde kontrolü sağlaması % 100'den daha az bir tutarı temsil eden ortaklık hakkına sahip olması ile de mümkün olabilir. Bu durumda, istisnalar hariç olmak üzere ana ortaklığın konsolide mali tablo düzenlemesi zorunludur. Konsolide mali tablo düzenlenmesinde ise önemli konulardan biri **azınlık paylarının** hesaplanması ve raporlanmasıdır.

Azınlık paylarının hesaplanmasında, standart iki uygulamaya izin vermiştir. Ana uygulama olan birinci uygulamaya göre, azınlık payları, tanımlanabilir varlık ve kaynakların alım öncesi maliyet değerleri (defter değeri) üzerinden hesaplanır (IAS 22, md. 32). İzin verilen diğer uygulamaya göre ise, azınlık payları, tanımlanabilir varlık ve kaynakların **gerçeğe uygun değerleri** (net gerçekleşebilir değer) üzerinden hesaplanır (IAS 22, md.34). Yöntemlerin temel farklılığı, maliyetin tanımlanabilir varlık ve kaynaklara dağıtılmasında meydana gelmektedir. Ana uygulamaya göre, tanımlanabilir varlık ve

kaynaklara yapılan dağıtımlar konsolide bilançoda, ana işletmenin sahiplik oranı ölçüsünde raporlanır, alternatif uygulamada ise tüm tutar bilançoda yer alır.

4.3. Raporlanacak Bilgiler

Birleşmenin satın alma yöntemine göre gerçekleşmesi durumunda, menfaatlerin birleşmesi yönteminde belirtilen ortak açıklamalara ek olarak aşağıdaki açıklamaların yapılması gereklidir (IAS 22, md.87);

1. Satın alınan oy hakkına sahip hisselerin yüzdesi ve
2. Satın alma maliyeti ve ödenen veya şarta bağlı olarak ödenebilir olan satın alma bedeli.

Ayrıca, şerefiye ve negatif şerefiyeye ilişkin, uygulanan amortisman yöntemi, şerefiye veya negatif şerefiyenin kaydedildiği gelir tablosu hesabı, şerefiye veya negatif şerefiyenin dönem başı ve dönem sonu bakiyeleri ile dönem içi hareketleri gibi açıklamaların da yapılması gereklidir (IAS 22, md. 88,91).

5. UYGULAMA ÖRNEĞİ

Bu bölümde, menfaatlerin birleşmesi ve satın alma yöntemlerinde muhasebeleşme, yukarıda bahsettiğimiz özellikli durumları da içerecek şekilde üç örnek yardımıyla açıklanacaktır.

5.1. Menfaatlerin Birleşmesi Yöntemi-nin Muhasebeleştirilmesi

Örnek 1: A işletmesi ile B işletmesi, A işletmesinin, B işletmesinin her 140 hisse senedi için bir hisse senedi vermesi ile birleşmişlerdir.

Birleşen iki işletmenin birleşmeden önceki bilançoları aşağıdaki gibidir.

	A	B
KASA	300.000	5.000
TİCARİ MALLAR	3.000.000	37.500
DEMİRBAŞLAR	4.000.000	15.000
BİRİKMİŞ AMORTİSMAN	(2.000.000)	(7.500)
TOPLAM VARLIKLAR	5.300.000	50.000
TİCARİ BORÇLAR	400.000	10.000
SERMAYE	4.500.000	35.000
1.000 TL x 4.500		
10 TL x 3.500		
KAR YEDEKLER	400.000	5.000
TOPLAM KAYNAKLAR	5.300.000	50.000

Birleşme menfaatlerin birleşmesi yöntemine uygun olarak gerçekleşmiştir .

a) B işletmesinin tüzel kişiliğinin ortadan kalkması varsayımı:

KASA	5.000	
TİCARİ MALLAR	37.500	
DEMİRBAŞLAR	15.000	
BİR. AMORTİSMANLAR		7.500
TİCARİ BORÇLAR		10.000
SERMAYE		25.000
KAR YEDEKLERİ		5.000
HİS. SENEDİ İHRAÇ PRİMLERİ		10.000

A'nın Verdiği Hisse Senedi Sayısı = 3.500 adet B hisse senedi / 140 = 25 adet

A'nın Verdiği Hisse Senetlerinin Defter Değeri = 25 x 1.000 = 25.000

B işletmesinin tüzel kişiliği son bulduğundan tüm varlık ve kaynakları birleşilen işletmeye geçmektedir.

b) Her iki işletmenin de tüzel kişiliklerini devam ettirmesi varsayımı:

BAĞLI ORTAKLIKLAR	40.000	
SERMAYE		25.000
KAR YEDEKLERİ		5.000
HİS. SENEDİ İHRAÇ PRİMLERİ		10.000

A işletmesi % 50'nin üzerindeki bir sermaye payını satın aldığı için Bağlı Ortaklıklar hesabına kayıt yapılır

A işletmesi, ana ortak olarak konsolide mali tablo düzenlemelidir. Söz konusu mali tablo aşağıdaki gibidir

A İşletmesi Konsolide Bilanço Çalışma Tablosu

			Eliminasyon Kayıtları		Konsolide Bilanço
	A	B	Borç	Alacak	
KASA	300.000	5.000	-	-	305.000
TİCARİ MALLAR	3.000.000	37.500	-	-	3.037.500
BAĞLI ORTAKLIKLAR	40.000		-	40.000	-
DEMİRBAŞLAR	4.000.000	15.000	-	-	4.015.000
BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	(2.000.000)	(7.500)	-	-	(2.007.500)
TOPLAM VARLIKLAR	5.340.000	50.000			5.350.000
TİCARİ BORÇLAR	400.000	10.000	-	-	410.000
SERMAYE	4.525.000	35.000	35.000	-	4.525.000
1.000 TL x 4.500					
10 TL x 3.500					
HS.SN. İHR.PRİ.	10.000	-	-	-	10.000
KAR YEDEKLER	405.000	5.000	5.000		405.000
TOPLAM KAYNAKLAR	5.340.000	50.000	-	-	5.350.000
			40.000	40.000	

Eliminasyon Kaydı

SERMAYE	35.000	
KAR YEDEKLERİ	5000	
BAĞLI ORTAKLIKLAR		40.000

Örnek 2: Yukarıdaki örnekte, B hisse senetlerinin sadece % 80'inin A tarafından alındığını var sayıldığında;

$$\begin{aligned} \text{A'nın Aldığı Hisselerin Defter Değeri} &= \text{B'nin Defter Değeri} \times 0,80 \\ &= 40.000 \times 0,80 = 32.000 \end{aligned}$$

A'nın Verdiği Hisse Senetlerinin Defter Değeri =

$$\begin{aligned} &= (\text{B'den Alınan Hisse Senedi} / 140) \times \text{A'nın Hisse Sen. Değeri} \\ &= ((3.500 \times 0,80) / 140) \times 1.000 = 20.000 \end{aligned}$$

BAĞLI ORTAKLIK	32.000	
SERMAYE		20.000
KAR YEDEKLERİ		4.000
HİS. SEN. İHRAÇ PRİMLERİ		8.000

A İşletmesi Konsolide Bilanço Çalışma Tablosu

			Eliminasyon Kayıtları		Konsolide Bilanço
	A	B	Borç	Alacak	
KASA	300.000	5.000	-	-	305.000
TİCARİ MALLAR	3.000.000	37.500	-	-	3.037.500
BAĞLI ORTAKLIKLAR	32.000	-	-	32.000	-
DEMİRBAŞLAR	4.000.000	15.000	-	-	4.015.000
BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	(2.000.000)	(7.500)	-	-	(2.007.500)
TOPLAM VARLIKLAR	5.332.000	50.000	-	-	5.350.000
TİCARİ BORÇLAR	400.000	10.000	-	-	410.000
SERMAYE	4.520.000	35.000	35.000	-	4.520.000
1.000 TL x 4.500					
10 TL x 3.500					
HS. SN. İHR. PRİ.	8.000	-	-	-	8.000
KAR YEDEKLER	404.000	5.000	5.000	-	404.000
AZINLIK PAYL.	-	-	-	8.000	8.000
TOPLAM KAYNAKLAR	5.332.000	50.000	-	-	5.350.000
			40.000	40.000	

Eliminasyondaki Azınlık Paylarının Hesaplanması

Sermaye 35.000 x % 20 = 7.000

Kar Yedekleri 5.000 x % 20 = 1.000

Azınlık Payları 8.000

Eliminasyon Kaydı

SERMAYE	35.000	
KAR YEDEKLERİ	7.000	
BAĞLI ORTAKLIKLAR		32.000
AZINLIK PAYLARI		8.000

5.2 Satın Alma Yöntemi

Örnek 3: Diğer koşullar Örnek 2'deki gibidir. Ancak, birleşme satın alma yöntemine uygun olarak gerçekleşmiştir. A işletmesinin hisse senetlerinin piyasa değeri 2.000 TL, B işletmesinin ki ise 45.000 TL'dir. B'nin varlıklarının piyasa değeri ise aşağıdaki gibidir

Ticari Mallar 40.000 TL,

Demirbaşlar 9.000 TL'dir.

Bu verilere göre:

A'nın Verdiği Hisse Senetlerinin Değeri =

$$= (B' \text{ den Alınan Hisse Senedi} / 140) \times A' \text{ nin Hisse Sen. Değeri}$$

$$= ((3.500 \times \% 80) / 140) \times 2.000 = 40.000$$

$$A' \text{ nin Verdiği Hisse Senetlerinin Nominal Değeri} = 20 \text{ adet} \times 1.000 = 20.000$$

Alım Kaydı

BAĞLI ORTAKLIK	40.000	
SERMAYE		20.000
HİS.SEN.İHRAÇ PRİMLERİ		20.000

A işletmesi ana ortak olarak için konsolide mali tablo düzenlemelidir.

Konsolide mali tablo ve açıklamaları aşağıdaki gibi olacaktır

Şerefiyenin Hesaplanması

$$\text{Yatırımın Maliyeti (A'nın Verdiği Hisse Senetlerinin Değeri)} = 40.000$$

$$A' \text{ nin Aldığı B Hisselerin Defter Değeri} = B' \text{ nin Defter Değeri} \times 0,80$$

$$= 40.000 \times 0,80 = 32.000$$

$$\text{Maliyet ile Defter Değeri Arasındaki Farklılık} = 40.000 - 32.000 = 8.000 \text{ TL}$$

Maliyet ve defter değeri arasındaki farklılığın bir kısmı, düşük değerlenen ticari mallar ve demir başlardan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, tanımlanabilir nitelikteki bu fark varlıklar arasında dağıtılır. Bu durumda, 8.000 TL'nin, 3.200 TL'si varlıklara dağıtılır ve geri kalan kısım olan 4.000 TL şerefiye olarak kayıtlıdır

	Defter Değeri	Piyasa Değeri	Fark	A'nın % 80 Payına Düşen
Ticari Mallar	37.500	40.000	2.500	2.500
Demirbaşlar	7.500	9.000	1.500	1.500
	45.000	49.000	4.000	3.200

Azınlık Payının Hesaplanması

Azınlık payının hesaplanmasında standart iki uygulama öngörmektedir

a) Ana Uygulama

Ana uygulamaya göre, azınlık payı, defter değeri üzerinden hesaplanır Buna göre azınlık payı 8.000 TL (40.000 x 0,20) olmaktadır Azınlık payının hesaplanmasında, defter değeri esas alındığı için, varlıkların piyasa değerindeki 4.000 TL'lık artışın sadece A işletmesine düşen 3.200 TL'si konsolide mali tabloda gösterilir. Düzenlenecek konsolide mali tablo aşağıdaki gibi olacaktır

A İşletmesi Konsolide Bilanço Çalışma Tablosu

			Eliminasyon Kayıtları		Konsolide Bilanço
	A	B	Borç	Alacak	
KASA	300.000	5.000	-	-	305.000
TİCARİ MALLAR	3.000.000	37.500	2.000	-	3.039.500
BAĞLI ORTAKLIKLAR	40.000	-	-	40.000	-
DEMİRBAŞLAR	4.000.000	15.000	2.400	-	4.017.400
BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	(2.000.000)	(7.500)	-	1.200	(2.008.700)
ŞEREFİYE	-	-	4.800	-	4.800
TOPLAM VARLIKLAR	5.340.000	50.000			5.358.000
TİCARİ BORÇLAR	400.000	10.000	-	-	410.000
SERMAYE	4.520.000	35.000	35.000	-	4.520.000
1.000 TL x 4.500					
10 TL x 3.500					
HS.SN. İHR.PRİ.	20.000	-	-	-	20.000
KAR YEDEKLER	400.000	5.000	5.000		400.000
AZINLIK PAYL.	-	-	-	8.000	8.000
TOPLAM KAYNAKLAR	5.340.000	50.000	-	-	5.358.000
			49.200	49.200	

b) İzin Verilen Diğer Uygulama

Bu uygulamaya göre, azınlık payı, gerçeğe uygun değer üzerinden hesaplanır

$$\text{Azınlık Payı} = 44.000 \times \% 20 = 8.800$$

A İşletmesi Konsolide Bilanço Çalışma Tablosu

			Eliminasyon Kayıtları		Konsolide Bilanço
	A	B	Borç	Alacak	
KASA	300.000	5.000	-	-	305.000
TİCARİ MALLAR	3.000.000	37.500	2.500	-	3.040.000
BAĞLI ORTAKLIKLAR	40.000	-	-	40.000	-
DEMİRBAŞLAR	4.000.000	15.000	3.000	-	4.018.000
BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	(2.000.000)	(7.500)	-	1.500	(2.009.000)
ŞEREFİYE	-	-	4.800		4.800
TOPLAM VARLIKLAR	5.300.000	50.000	-	-	5.358.800
TİCARİ BORÇLAR	400.000	10.000	-	-	410.000
SERMAYE	4.520.000	35.000	35.000	-	4.520.000
1.000 TL x 4.500					
10 TL x 3.500					
HS.SN. İHR.PRİ.	20.000	-	-	-	20.000
KAR YEDEKLER	400.000	5.000	5.000	-	400.000
AZINLIK PAYL.	-	-	-	8.800	8.800
TOPLAM KAYNAKLAR	5.300.000	50.000	-	-	5.358.800
			50.300	50.300	

6. ŞİRKET BİRLEŞMELERİ VE ÜLKEMİZ UYGULAMALARI

Ülkemizde şirket birleşmeleri, işletme kültürünün başladığı yıllardan itibaren, çoğunluklarda zorunluluktan doğan grup içi birleşmeler şeklinde ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılda giderek artan rekabet ve ülkemizde yaşanan son ekonomik kriz şirket birleşmelerini daha da artırmıştır⁸. Birleşmelere ilişkin hukuksal düzenlemeler geçte olsa yapılmasına rağmen, ülkemizde, muhasebe uygulamaları konusunda birleşmeye ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 1.7.2002 tarihinde yürürlüğü girmesi beklenen "Muhasebe Yönetmeliği", "Birleşmelerin Muhasebeleştirilmesi Hakkında Tebliği" içermektedir⁹. Tebliğ, şu anda taslak durumunda olup, sadece bankaları kapsamına almaktadır. Tebliğ, birleşmelerin muhasebeleştirilmesinde, IAS 22 hükümlerini benimsemiştir. IAS 22'de yer alan alternatifler uygulamalar arasında bir tercih yapmamış ve tümüne yer vermiştir.

Bankalara ilişkin bu taslak tebliğ dışında muhasebeye etkisi olmakla birlikte bir yöntem belirlemeyen diğer düzenlemeleri aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Türk Ticaret Kanunu
2. Vergi Kanunları
3. Sermaye Piyasası Kanunu
4. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun

Bu kanunlar, birleşmeyi, sadece amaçları doğrultusunda ele almışlar ve bu amaçlar doğrultusunda düzenlemeler yapmışlardır.

Birleşmeye ilişkin en kapsamlı düzenleme, TTK'da yer almaktadır. TTK'una göre birleşme, iki veya daha fazla ticaret şirketinin birbiriyle birleşerek yeni bir ticaret şirketi kurmaları veya bir ya da daha fazla ticaret şirketinin, mevcut diğer bir ticaret şirketine katılması şek-

linde tanımlamaktadır (TTK. 146). Buna göre, birleşmenin belirgin özelliği, birleşen kurumun bir bütün halinde tüzel kişiliğinin son bularak birleşilen kuruma devredilmesi ve karşılığında da birleşen kuruma, birleşilen kurum tarafından kendisine ait sermaye payı verilmiş olmasıdır.

Vergi kanunları, KVK ile KDV kanunda konuya ilişkin düzenlemeler yapmıştır. Bu kanunlarda, birleşmeye vergilendirme açısından yaklaşmış ve birleşme kararının tespiti, vergilendirmeyi gerektiren ve gerektirmeyen haller üzerinde durulmuştur.

SPK, "Hisse Senetlerinin Kurul Kaydına Alınmasına ve Satışına İlişkin Esaslar Tebliği"nin 12. Maddesinde konuya ilişkin düzenlemeler yapmıştır. SPK birleşmeye, kamunun aydınlatılması ilkesi açısından yaklaşmış ve birleşmeden önce Kurul'dan onay alınmasını gerekli kılmıştır.

Çağımızda, ülkeler birleşmelerin, rekabeti ortadan kaldırarak, toplumun menfaatlerini olumsuz yönde etkilemesine izin vermemek için özel yasal düzenlemeler yapmaktadırlar. Ülkemizde de bu yönde bir düzenleme, 1994 tarihinde "Rekabetin Korunması Hakkında Kanun"la yapılmıştır. Kanunla, hakim durum oluşturan veya mevcut bir hakim durumu güçlendiren birleşme ve devirler yasaklanmıştır. Bu kanundaki önemli diğer bir husus da, birleşmeyi, TTK'den daha geniş daha geniş olarak ele almasıdır¹⁰. TTK'de, iki şirketin iltihak veya birleşme suretiyle bir tüzel kişiliğe dönüşmesi olarak belirlenen birleşmeler yanında, bir şirketin mal varlığının yahut ortaklık paylarının tümünü veya bir kısmını ya da kendisine yönetimde hak sahibi olma yetkisi veren araçları devralması da birleşme ve devralma olarak kabul edilmiştir.

7. SONUÇ

Şirket birleşmeleri, muhasebe açısından menfaatlerin birleşmesi veya satın alma şeklinde gerçekleşmektedir. Bu birleşme türlerine uy-

8 Ülkemizdeki şirket birleşmeleri için bkz. www.rekabet.gov.tr

9 www.bddk.org.tr

10 Ayaydın, Aydın, Rekabet Kanunu'nun Getirdikleri, *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Sayı:122, Nisan-1998, s.39.

gun olarak da muhasebeleştirme esasları farklılaşmaktadır. Birleşme türlerine göre, muhasebeleştirme yöntemleri de menfaatlerin birleşmesi yöntemi ve satın alma yöntemi olarak adlandırılmaktadır

Şirket birleşmelerinde temel yöntem, satın alma yöntemidir. Menfaatlerin birleşmesi yöntemi ise, belirli koşulların sağlanması kaydıyla uygulanmasına izin verilmekte olan bir yöntemdir. Hatta bazı ülkeler bu yöntemin uygulanmasını tamamen yasaklamaktadırlar

Yöntemlerin ayrılmasında temel nokta, birleşmede alıcı tarafın belirlenip belirlenmemesi ile ilgilidir. Eğer alıcı taraf belirlenebiliyorsa, satın alma yönteminin uygulanması zorunludur. Alıcı taraf belirlenemiyorsa, menfaatlerin birleşmesi yöntemi uygulanabilir. Bir başka ifade ile bu durumda da satın alma yöntemini uygulamak mümkündür.

Uluslararası muhasebe standardında, konuya ilişkin muhasebe uygulamaları bir çok alternatifin yer aldığı görülmektedir. Bize göre, IASC in alternatif sayısını azaltma yönünde

1999'dan beri yürütmekte olduğu çalışmalar neticesinde, bu standartta yer alan alternatif uygulamalarda azaltılacaktır

Ülkemizde birleşmeye ilişkin çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Bankalara ilişkin taslak yönetmelik dışında, bu düzenlemelerin hiçbirisi muhasebeleştirme esaslarına ilişkin bir düzenleme içermemektedir. Var olan düzenlemeler daha çok, birleşmenin hukuksal yapısına ilişkindir. Giderek artmakta olan birleşmelere sadece bu açıdan bakmak, mali tablo kullanıcıları açısından çok doğru değildir. Biran önce birleşmelere ilişkin muhasebe alanında düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmektedir. Özellikle TMMOB, bu konuda çalışmalarını yoğunlaştırmalı ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına uygun muhasebe standardını oluşturmalıdır. Bize göre, Uluslararası Muhasebe Standartları baz alınmakta birlikte, kendi mevzuatımıza uygun, alternatif sayısının azaltılarak ulusal bir politikanın belirlendiği standardın oluşturulması daha yararlı olacaktır. Standartta alternatiflerin yer alması, bunların tümünün benimsenmesi gerektiği anlamını taşımamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ayaydın, Aydın, Rekabet Kanunu'nun Getirdikleri, **Yeni İpek Yolu Dergisi**, Sayı:122, Nisan-1998.
- Akdoğan, Nalan ve Nejat Tenker, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, www.bddk.org.tr
- Brigham, F. Eugene, **Finansal Yönetimin Temelleri** (Çevirenler: Akmut, Özdemir ve Halil Sariaslan), Cilt 2, Ankara, 1996.
- Epstein, J. Barry ve Abbas Ali Mirza, **Interpretation and Application of International Accounting Standards 1999**, Wiley, New York, 1999.
- Financial Executives International**, www.fei.org/download/FASB-vote.pdf
- Holmes, Geoffray ve Alan Sugden, **Interpreting Company Reports and Accounts**, Prentice Hall, England, 1999.
- Rekabet Kurulu**, www.rekabet.gov.tr
- Rekabetin Korunması Hakkında Kanun**
- Sermaye Piyasası Kurulu**, Hisse Senetleri Kurul Kaydına Alınması ve Satışına İlişkin Esaslar Tebliği.
- The Standing Interpretations Committee SIC 9**, Business Combinations - Classification Either as Acquisitions or Unitings of Interests, London, 2001.
- Türk Ticaret Kanunu**
- Vergi Kanunları.**
- International Accounting Standards Committee, **International Accounting Standards**, London, 2001.